

респондентів, 7% говорять, що взаємини покращали, 6% – що погіршали і 15% респондентів важко відповісти на дане питання.

Звертаємо увагу на те, що дана анкета-опитувальник спрямована на збір первинної інформації і, по суті, може виявити лише тенденції в переживанні фінансово-економічної кризи молоддю. Зрозуміло, що інформація носить суб'єктивний характер, проте не можна не відзначити, що по результатах, отриманих в ході дослідження, чітко просліджується залежність оцінки респондентів свого емоційного стану, психічного і фізичного самопочуття від зовнішньої по відношенню до індивіда ситуації фінансово-економічної кризи. Цікавим є те, що при цьому більшість респондентів не відзначають негативного впливу фінансово-економічної кризи на власну активність і міжособові взаємини. Визначення чинників такої поведінки респондентів складає завдання для подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Демина Л.Д., Ральникова И.А. Психическое здоровье и защитные механизмы личности: Учебное пособие / Л.Д. Демина, И.А. Ральникова. – Изд-во Алтайского государственного университета, 2000. – 123 с.
2. Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты / М.В. Заковоротная. – Ростов –на –Дону: Издательство Северо-Кавказского научного центра высшей школы, 1999.
3. Корнилов А.П. Саморегуляция человека в условиях социального перелома // Вопросы психологии. – 1995. – № 5. – С. 69-78.
4. Пергаменщик Л. А. Кризисная психология: Курс лекций / Л.А.Пергаменщик. – Минск, 2003
5. Психология здоровья: Учебник для вузов / Под ред. Г. С. Никифорова. – СПб.: Питер, 2006. – 607 с: ил. – (Серия “Учебник для вузов”.)
6. Юрьева Л.Н. Кризисные состояния: Монография / Л.Н. Юрьева. – Днепрпетровск: Арт-Прес, 1998. – 164 с.

This article covers the analysis of the influence of society systems crisis on mental health of a personality. The diverse psychological approaches introduced here are aimed to identify this influence areas and to explain their mechanisms, indicating the consequences produced by them.

Key words: mental health, mental state, personality, crisis, stress, stress under social changes, mental / psychic disadaptation, identity, identity crisis, financial and economic crisis.

Отримано: 11.02.2010

Моральні цінності як професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутніх психологів

У статті розглянуто моральність як професійно важливу рису особистісної зрілості майбутніх психологів. Описано результати дослідження моральних цінностей серед студентів-психологів.

Ключові слова: моральність, цінності, професійно значуща характеристика, особистісна зрілість, майбутній психолог.

В статье рассмотрена нравственность как профессионально значимая черта личностной зрелости будущих психологов. Описаны результаты исследования моральных ценностей среди студентов-психологов.

Ключевые слова: нравственность, ценности, профессионально значимая характеристика, личностная зрелость, будущий психолог.

У теперішній час суспільно-економічних перетворень виникає потреба у висококваліфікованих фахівцях, які володітимуть не лише відповідними професійними знаннями, уміннями і навичками, але і професійно значущими характеристиками особистості. Це забезпечить виконання ними професійної діяльності на якісно вищому рівні. Особливо важливим особистісний компонент є для професії психолога, діяльність якого передбачає постійну взаємодію з іншими людьми. Підґрунтям для професійної діяльності психолога є моральність його поведінки, ціннісні орієнтації, що служитимуть орієнтиром для подальшої поведінки клієнта.

Моральність як професійно значущу характеристику психолога вивчали Л. Ф. Бурлачук, Дж. Б'юдженталь, С. А. Грищенко, Р.С. Немов, В. Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Л. В. Скрипко, Н. В. Чепелева, Е. Фром та ін. Разом з тим, моральність як професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутнього психолога досліджена недостатньо. Це стало метою для написання статті – вивчити моральні цінності як професійно значущу характеристику особистісної зрілості майбутніх психологів.

Про важливість моральності для особистості говорили багато дослідників. Представники вершинної психології (екзистенціалісти і гуманісти) вважають, що предметом психологічного дослідження повинні виступати вищі цінності, духовні орієнтири, моральність [5, с. 21]. Представники гуманістичної етики вказують, що людина

здатна пізнати добро і діяти згідно з природною і силою своїх можливостей [7, с. 162]. Е. Фром зауважує, що людина стає злою, якщо необхідні для її росту і розвитку умови відсутні. Зло не існує незалежно, саме по собі, а є відсутністю добра, результатам невдачі у житті [7, с. 167]. За словами Б. С. Братуся, моральна орієнтація складає суть нормального розвитку людини, є критерієм і відображенням її особистісного здоров'я. Е. Фром вважає, що при наявності певної моральної проблеми, виникає відповідний тип неврозу. Неврози – це вираження моральних проблем, а невротичні симптоми виникають як наслідок невирішених моральних конфліктів [7, с. 172].

Моральність складовою характеристикою особистісної зрілості вважають А. О. Реан (“ведення етичного образу життя”), А. Маслоу (“міцні етичні стандарти”) та ін. О. С. Штепа включає моральний аспект у визначення особистісної зрілості: “особистісна зрілість характеризується феноменом самодетермінації і у кризових ситуаціях забезпечує людині можливість вибору моральних цінностей як пріоритетних” [8, с. 8]. О. С. Штепа пов'язує особистісну зрілість з високим моральним розвитком. За словами В. Філіппової, особистісна зрілість також включає в себе ті властивості особистості, які перш за все пов'язані з засвоєнням моральних норм. Змістом особистісної зрілості О. С. Штепа вважає відповідальну побудову людиною власного життя згідно з загальними моральними принципами та особистою місією [9].

За А. Маслоу, особистісну зрілість можна охарактеризувати рисами людей, які самоактуалізуються, серед яких є *незалежність від культури і оточення (автономія)*, самодостатність, демократичні відносини та цінності; *етика і цінності: вони володіють міцними етичними стандартами, але їх цінності формуються на основі прийняття людської і власної природи, включаючи власний унікальний потенціал*. За словами А. Некрасова, зріла особистість має певну систему цінностей, усвідомлює і виконує завдання свого життя.

Представник диспозиційної теорії особистості Г. Олпорт описав зрілу особистість такою рисою, як єдина життєва філософія, що надає людині значимість і смисл всьому, що вона робить. Для багатьох людей ця риса має релігійний відтінок, проте це не обов'язково. Тому інколи до критеріїв зрілої особистості відносять диференційоване релігійне відчуття і совість [5]. А. Г. Ковальов також вважає, що зріла особистість підходить до кожного питання з власних принципів, регулятором її поведінки стає совість. На думку Е. Фрома, совість – це наш власний вплив на самих себе [7, с. 126]. Він виділяє гуманістичну і авторитарну совість. Гуманістична совість –

вираження самокорисливості, цілісності, повноти, самостійності і морального здоров'я, тоді як авторитарна совість пов'язана з підкоренням, покірністю, принесенням себе в жертву, обов'язком чи “соціальною пристосованістю” [7, с. 127]. Навчитися розуміти голос совісті важко, оскільки, по-перше, потрібно вміти слухати себе, по-друге – це вимагає здібності залишатися наодинці з собою, що складає труднощі для багатьох людей [7, с. 127-128].

За словами К. О. Абульханової-Славської, зріла особистість, з гармонійною, непротирічливою системою ціннісних орієнтацій, якщо вони не співпадають з відносинами, що склалися у групі, здатна активно протистояти їм, не лише відстоювати свою думку, але навіть перебудувати відносини у цій групі [1]. Автономність виявляється у навчінні довіряти власним судженням і діяти відповідно до них, у наявності власної, незалежної від оточення системи цінностей. К. О. Абульханова-Славська вважає, що основу для реалізації етичних принципів зріла особистість закладає при спілкуванні з оточуючими [1]. Тому трансценденти, як їх назвав А. Маслоу, фанатично концентруються на власних цінностях і не сприймають досвід інших людей. За словами Л. В. Коpecь, зріла особистість діє на основі своєї системи цінностей, що формувалася роками, а не під впливом ситуативних факторів.

З одного боку, зріла особистість активно шукає спілкування, що відповідає її життєвим цінностям, а з іншого – уникає спілкування, що йде з ним врозріз. Тим самим закладається основа для реалізації етичних принципів [1, с. 156-157]. Таким чином, вибір партнерів по спілкуванню зріла особистість здійснює залежно від власних етичних цінностей: підтримує зв'язки з високоморальними людьми, які відображають та розуміють і її етичні критерії. Разом з тим, “моральна неспроможність” в розумінні гуманістичної етики пов'язується з неможливістю набути зрілості.

На думку О. О. Бодальова, якщо людина, котра досягла повноліття, поводить себе в різних ситуаціях відповідно до загальнолюдських норм моралі, і основні цінності життя стали її власними цінностями, то це свідчить про її особистісну зрілість [2]. Якщо людина одних норм та цінностей дотримується, а інші ігнорує, то вона особистісно є зрілою лише частково. Тобто однією з ознак особистісної зрілості О. О. Бодальов вважає сталість і дотримання загальнолюдських цінностей і норм моралі.

До психологічних рис зрілої особистості Л. П. Овсянецька відносить сформовану смислопошукову і ціннісно-смыслову сферу життя особистості (розуміння чого “Я хочу” і чого “Я прагну”), наявність чесності, моральності. За словами І. В. Булиги, індиві-

дуальна цілісна картина зрілості людини включає в себе зміни в мотиваційній сфері особистості, що обумовлюють домінування загальнолюдських цінностей; зростання уміння на рівні інтелекту планувати і здійснювати “діяння”, які відповідають духу цих цінностей. Особистісний ріст – розуміння і здійснення сенсу власного життя через набуття особистісного досвіду, який включає в себе самопізнання та інтерналізацію більшою мірою загальнолюдських цінностей, таких, як відкритість, довіра, прийняття, свобода, природність, демократичність, незалежність, вчинковість і т.д.

За словами В. О. Татенко, “вчинковість” позначає індивідуально неповторний, ціннісно-смысловий, культурно-особистісний вектори суб’єктної активності людини в їхньому сутнісному вимірі. Тому О. А. Лукасевич визначила вчинок як унікальний спосіб сутнісної самореалізації людини, акт її творчого, душевно-духовного волевиявлення, форму творення і носія моральних цінностей. За словами В. М. Русалова, незрілий суб’єкт руйнує суспільство, знищує його духовні цінності.

Моральність є підґрунтям професійної діяльності психолога. Це відображено в Етичному кодексі психолога. У Кодексі сказано: “цей нормативний акт є гарантом високопрофесійної, гуманної, високоморальної діяльності психологів. Цей Кодекс – система етичних норм, правил поведінки, що склалися у психологічному співтоваристві й регулюють його життєдіяльність”. Український Етичний кодекс психолога складається з таких розділів: відповідальність, компетентність, захист інтересів клієнта, конфіденційність, етичні правила психологічних досліджень, кваліфікована пропаганда психології, професійна кооперація. Таким чином, Кодекс відображає етичну сторону професійної поведінки психолога, що зобов’язує його вдосконалювати власні моральні якості.

Основним з моральних принципів психолога є нерозголошення ним професійної таємниці. У моделі діяльності практичного психолога за Алланом — Абрамовою вказано, що конфіденційність у роботі кваліфікованого психолога присутня завжди; він чітко рефлексує на зміст отримуваної психологічної інформації, її значення для клієнта, уміє зберігати професійні таємниці, несе відповідальність за власні слова. Дотримання принципу конфіденційності викликає у клієнта довіру до психолога. За словами Л. Ф. Бурлачука, дотримання інтересів клієнта вимагає тримати в таємниці все, що відбувається під час сеансу, за виключенням випадків, що загрожують життю чи здоров’ю клієнта або його оточення.

Комітет з підготовки в галузі клінічної психології при Американській психологічній асоціації в сорокові роки минулого століття

склав перелік критеріїв, необхідних для успішного здійснення діяльності практичного психолога. До таких характеристик особистості ефективного психолога належить спроможність розрізняти моральні цінності. У 1964 р. Комітет з нагляду і підготовки консультантів США встановив шість якостей особистості, необхідних консультанту: довіра до людей, пошана цінностей іншої особистості, проникливість, відсутність упереджень, саморозуміння, свідомість професійного обов’язку. О. О. Бодальов вважає, що професія психолога обумовлює, що цей фахівець на мотиваційно-емоційному рівні буде ставитися до іншої людини як до найвищої цінності [2]. Надати реальну психологічну допомогу людині, яка потребує емпатії і підтримки, здатний психолог, у системі особистісних та професійних цінностей якого домінує гуманістична складова. Т. М. Данилова розглядає гуманістичну спрямованість як багатоконпонентне утворення, у структуру якого входить збалансована система екзистенціально-гуманістичних цінностей і ціннісних орієнтацій.

Р. С. Немов виділив такі якості психолога-консультанта, як дотримання у своїй поведінці моральних, етичних норм, відмова від моралей та оцінювання ситуації клієнта. Л. Ф. Бурлачук також вважає, що психолог не повчає і не вказує на “праведний шлях”. Е. Фром зауважує, що “аморальний психолог не володіє абсолютними чи вічними критеріями оцінки вчинків як правильних чи неправильних” [7, с. 413]. Таким чином, моральність – основа професійної діяльності психолога. Проте моральність не означає моралізування, повчання клієнта, який прийшов по допомогу, а не на лекцію з виховання. Психолог – це помічник, а не вчитель. Його завдання – допомагати, а не повчати.

Дж. Б’юдженталь вважав, що принципово важливим атрибутом зрілого психотерапевта є зобов’язання – це ставлення, емоційний вклад і готовність відповідати, реалізуючи свої цінності [3, с. 233-234]. За словами С. А. Грищенко, значущими для ефективної психологічної допомоги є високий рівень культури та професійної підготовки психолога, збалансованість та задоволення власних базисних цінностей. На думку Л. В. Скрипко, найбільш інформативними для прогнозу успішної діяльності і адаптації психолога за критерієм вираженості особистісних властивостей є ціннісні орієнтації. Н. І. Пов’якель до структури саморегуляції професійного мислення психолога-практика віднесла ціннісну та мотиваційно-цільову підструктуру поряд з емоційно-вольовою, особистісною, когнітивною (інтелектуальною) та операціонально-технологічною підструктурами [4].

Як стверджував автор концепції логотерапії В. Франкл, основною рушійною силою особистісного зростання є прагнення людини до пошуку і реалізації сенсу життя [6]. Згідно з логотерапією, люди досягають смислу життя трьома різними способами: 1) через діяльність; 2) через переживання цінностей; 3) через страждання [6]. В. Г. Панок вказує, що професійно важливими рисами майбутнього психолога є: психологічний світогляд як певний тип життєвої філософії, побудована на ньому структура цінностей [4, с. 6-7]. На думку В. Г. Панка, Н. В. Чепелевої, важливими у структурі особистості практичного психолога є також особистісні смисли, життєві і світоглядні позиції, що зумовлюють вибір цієї професії [4, с. 234].

Взаємозв'язок між смисложиттєвою проблематикою і професійним становленням показує, що включення професійної діяльності в систему смисложиттєвих орієнтацій забезпечує об'єктивно високу ефективність праці, творчий підхід до виконання своїх обов'язків, орієнтацію на досягнення і самовдосконалення, а також суб'єктивне позитивне ціннісно-смісловне, а у найвищому варіанті прояву – смисложиттєве ставлення до професії. Ціннісне ставлення людини до професійної діяльності характеризується внутрішніми процесуально-результативними мотивами, коли предмет діяльності стає для людини єдино суттєвим стимулом діяльності. Останніми роками проведено ряд досліджень, в яких вивчалися зв'язки між сенсом життя і досягненнями людини-професіонала, особливо психолога, оскільки він допомагає у пошуку сенсу життя іншим, а отже, повинен сам бути зорієнтований у смисложиттєвих цінностях.

Експериментальне вивчення особливостей моральних цінностей майбутніх психологів проводилося за такими методами: багатофакторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла, опитувальник особистісної зрілості О. С. Штепи, автонаративи “Книга про моє життя” і “Я – психолог-професіонал”, самоактуалізаційний тест (САТ) Е. Шострома, контент-аналіз визначення “особистісна зрілість” майбутніми психологами (частота вживання поняття “моральні цінності”).

Практикуючий психолог працює в особливій системі професійних відносин “людина-людина”, де потрібно допомагати клієнту у розв'язанні кризових ситуацій, у пошуку ним екзистенційних цінностей. Тому психолог повинен мати сформовану систему екзистенційних цінностей, яка визначає трансценденційну спрямованість людини, а отже, і її особистісну зрілість, що відіграє для психолога вирішальне значення при наданні психологічної допомоги.

Самоактуалізаційний тест (САТ) Е. Шострома складається зі 126 пунктів. Кожен пункт поєднує два судження ціннісного і поведінкового характеру, з яких досліджуваному потрібно вибрати твердження, яке найбільше підходить його звичній поведінці, відповідає його точці зору. Однією з 14 шкал тесту є ціннісна орієнтація. Ціннісна орієнтація характеризує ступінь прийняття цінностей, що властиві особистості, яка самоактуалізується. Результати вивчення особливостей ціннісної орієнтації виявили, що 74,7% респондентів мають середній рівень її вираженості, 17,9% опитаних – високий, а низький рівень властивий 7,4% майбутніх психологів. Отже, ступінь прийняття цінностей, що властиві особистості, котра самоактуалізується, в досліджуваних знаходиться переважно на середньому рівні.

За опитувальником особистісної зрілості О. С. Штепи про наявність власної, незалежної від інших системи цінностей свідчить шкала “Автономність”, що знаходиться на середньому рівні вираженості (79% респондентів). Низький рівень автономності властивий 7,7% опитаних, а високий – 13,3% респондентів. Автономність характеризує вміння майбутніх психологів довіряти власним судженням і діяти відповідно до них.

Моральні цінності майбутніх психологів досліджувалися за багатофакторним особистісним опитувальником Р. Кеттелла. Одним з 16 факторів є фактор G, що свідчить про наполегливе прагнення до дотримання моральних вимог. G+ – сила “Над-Я” (моральність, совісність, відповідальність, дисциплінованість), а G– – слабкість “Над-Я” (недобросовісність, безвідповідальність). Особистість з високою оцінкою за фактором G (G+) має розвинуте почуття відповідальності, обов'язкова, добросовісна, не порушує правил, порядна не тому, що це вигідно, а тому, що вона не може чинити інакше через свої переконання. Особистість з низькою оцінкою за фактором G (G–) виявляє слабкий інтерес до суспільних стандартів і не докладає зусиль для виконання суспільних норм і вимог, може презирливо ставитись до моральних цінностей і заради власної вигоди здатна на нечесність і обман. За результатами дослідження, 25,5% респондентів мають низькі показники за фактором G (G–), 65,3% опитаних – середні, а 9,2% досліджуваних характерні високі показники (G+). Отже, більшість майбутніх психологів мають середній рівень вираженості моральних цінностей.

За фактором G отримано найбільш високі показники за низьким рівнем вираженості (25,5%) поряд з факторами Q2 (45,9%) і B (34,7%). Це свідчить про соціабельність, недостатнє логічне мислення, недобросовісність досліджуваних. Середнє значення за

фактором G складає 4,95 з максимальних 10 стенів. Профіль особистісних характеристик за опитувальником Кеттелла зображено на рисунку 1.

Рис. 1. Графічне зображення профілю особистісних характеристик майбутніх психологів за опитувальником Кеттелла

Фактори:

1 – А	5 – F	9 – L	13 – Q1
2 – В	6 – G	10 – M	14 – Q2
3 – С	7 – Н	11 – N	15 – Q3
4 – Е	8 – I	12 – O	16 – Q4

Отже, з рисунку 1 можна зробити висновок, що найбільш високі середні значення мають фактори Q1 (6,95), А (6,71), F (6,5), а найнижчі – фактори Q2 (4,08), В (4,13) і G (4,95).

Часто для пояснення особистісної зрілості студенти п'ятого курсу використовували характеристики: “власна система цінностей”. На першому курсі найчастіше як пояснення власної зрілості вживали характеристики: наявність певних цінностей, поглядів, самостійність. Серед студентів четвертого курсу рідше зустрічаються пояснення особистісної зрілості за допомогою цінностей, переконань, ідеалів, цілей в житті.

Майбутні психологи четвертого курсу в автонаративі “Книга про мое життя” пишуть: “В книзі розповідається про змінені цінності”. Я-ідеальне має найвищі показники на першому і п'ятому курсах, що свідчить про недостатню визначеність ідеального образу Я цих

психологів. Це може бути пов'язано з їх “критичними” термінами навчання: перший курс лише розпочинає професійну підготовку, а п'ятий курс уже закінчує, через що відбувається кардинальна зміна цінностей, а отже, і ідеального Я-образу. Більш ясно і диференційовано уявляють Я-ідеальне студенти “проміжних курсів”, де перелом цінностей не такий суттєвий.

Досліджувані писали твір-роздум на тему “Я-психолог-професіонал”. Критеріями для контент-аналізу твору виділено професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів. Проаналізовано частоту використання виділених критеріїв відносно Я-образів “Я-теперішній професіонал” і “Я-майбутній професіонал”. Крім цього, обчислено загальну частоту використання інформативних одиниць за виділеними критеріями. Результати подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Контент-аналіз твору-роздуму “Я-психолог-професіонал”
(кількість інформативних одиниць за критеріями (у %))

№ з/п	Критерії	Частота використання		Заг. част. викор.	Ранжування (№з/п)
		Я-теп.	Я-майб.		
1	Позитивна Я-концепція	3,8	0,6	1,3	4
2	Відповідальність	3,8	2,6	2,8	5
3	Аутентичність	1,3	–	0,3	1
4	Незалежність	7,5	2,6	3,6	6
5	Саморегуляція	–	7,1	5,6	7
6	Інтелектуальність	31,6	30,2	30,5	11
7	Креативність	–	0,3	0,3	1
8	Прагнення до самоактуалізації	1,3	22,5	18,2	9
9	Соціабельність	24,1	18	19,2	10
10	Трансценденція	2,5	0,3	0,8	2
11	Моральність	24,1	14,5	16,4	8
12	Психічне здоров'я	–	1,3	1	3

Отже, моральність входить до складу Я-образів “Я-теперішній професіонал” і “Я-майбутній професіонал” на всіх курсах, найбільше на неї вказували випускники. Переважає кількість інформативних одиниць моральності за образом “Я-теперішній професіонал” (24,1%). Образ “Я-майбутній професіонал” має 14,5% частоти вживання одиниць про моральність. Тобто різниця між сукупним образом Я-моральне-реальне і Я-моральне-ідеальне майбутнього психолога складає майже 10%. Це свідчить про те, що психологи вважають властивими їм моральні якості більшою мірою, ніж як

такі, які їм треба розвивати. Серед загальної частоти використання інформативних одиниць у творах моральність знаходиться на середньому рівні (16,4%). Досліджувані надають перевагу цій характеристиці як професійно значущій для психолога.

Отже, моральні цінності як професійно значуща особистісної зрілості майбутніх психологів знаходяться переважно на середньому рівні вираженості. Респонденти вважають моральність обов'язковою для набуття психологом професіоналізму. **Перспективами** для подальшого вивчення цієї проблеми є створення і впровадження ефективної програми діагностики і розвитку моральних цінностей серед майбутніх психологів.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / Ксения Александровна Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 336 с.
2. Бодалев А. А. Вершина в развитии взрослого человека. Быть профессионалом в психологии – это обязательно [Электронный ресурс] / А. А. Бодалев. – Режим доступа: <http://hpsy.ru/public/x797.htm>
3. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта / Бьюдженталь Дж. – СПб. : Питер, 2001. – 304 с.
4. Основы практической психологии / [В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.]. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
5. Психология личности. Словарь-справочник / П. П. Горностай, Т. М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – 294 с.
6. Франкл В. Основные понятия логотерапии / В. Франкл // Доктор и душа. – СПб. : Ювента, 1997. – С. 242–279.
7. Фромм Э. Психоанализ и этика / Эрих Фромм. – М. : Республика, 1993. – 415 с. – (Б-ка этической мысли.)
8. Штепа О. С. Особистісна зрілість як динамічна особистісна структура / О. С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 9. – С. 4–8.
9. Штепа О. С. Пропріум зрілої особистості / О. С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 2. – С. 26–35.

In the article morality is considered as professionally important line of personality maturity of future psychologists. The results of research of moral values are described among students-psychologists.

Key words: morality, values, professionally meaningful description, personality maturity, future psychologist.

Отримано: 12.02.2010

Соціально-психологічна характеристика студентства періоду пізньої юності

У статті розглядається період старшого юнацького віку та процес становлення повного образу “Я”, а також етапи його становлення та фактори впливу на цей процес.

Ключові слова: образ “Я”, юність, соціальне уявлення, становлення особистості, соціальні ситуації, психологічний зміст, поведінка, провідна діяльність.

В статье рассматривается период старшего юношеского возраста и процесс становления полного образа “Я”, а также этапы его становления и факторы влияния на этот процесс.

Ключевые слова: образ “Я”, юность, социальное представление, становление личности, социальные ситуации, психологическая суть, поведение, ведущая деятельность.

Заслуга самої постановки проблеми студентства як соціально-психологічної й вікової категорії належить психологічній школі Б.Г.Ананьєва. У дослідженнях самого Б.Г.Ананьєва, Н.В. Кузьміної, Ю.М. Кулюткіна, А.А. Реана, О.І. Степанової, а також у роботах П.О. Просецького, Є.М. Нікіреєва, В.О.Сластьоніна, В.О. Якуніна й інших накопичений великий емпіричний матеріал спостережень, наводяться результати експериментів і теоретичних обстежень з цієї проблеми. Дані цих численних досліджень дозволяють охарактеризувати студента як особливого суб'єкта навчальної діяльності зі соціально-психологічної й психолого-педагогічної позицій.

У соціально-психологічному аспекті студентство в порівнянні з іншими групами населення відрізняється найбільш високим освітнім рівнем, найбільш активним споживанням культури й високим рівнем пізнавальної мотивації. У той же час студентство – соціальна спільність, що характеризується найвищою соціальною активністю й досить гармонічним сполученням інтелектуальної й соціальної зрілості [8].

Вирішальною ознакою етапу зрілості є усвідомлення себе суб'єктом життя, коли зовнішня побутовість, внутрішні перетворення, а також досягнення особистості об'єднуються нею в послідовність наслідків деякого ідеального плану, стратегії самовизначення й самореалізації. Надалі, у прогресі здійснення “задуму життя”, самі плани уточнюються, деталізуються, іноді